

ТАРАС ШЕВЧЕНКО И ПРЕВОДИТЕ МУ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Райна Камберова

Анотація: Стаття присвячена історії реценції поетичної творчості Тараса Григоровича Шевченка у Болгарії. В хронологічному порядку розглянуто постаті всіх болгарських перекладачів творів українського поета, а також прослідковано історію їхніх перекладів.

Ключові слова: Шевченко, твори, переклад, українська мова, болгарська мова.

Когато излиза „Кобзар“ през 1840 година, българският народ все още се намира под турско робство, а идеята за национално освобождение дори още не няма смелостта да бъде изразена и оформена ясно. За да се достигне до тази идея са били необходими най-наред промени в сферите на обществено-икономическия и културния живот. Този период от българската възрожденска история се характеризира с обновяване на националното самосъзнание, със зараждането и развитието на просветното движение и борбата за църковно обособяване. В този смисъл българско-руските и българско-украинските културни и литературни отношения допринасят за ускоряването на Българското възраждане. Най-ясно тяхното влияние може да се проследи в дейността на руските и украински учени за изследване на историята, езика, фолклора и литературата на българския народ. Като пример за това влияние можем да посочим факта, че първият български педагог Неофит Рилски за написването на българската граматика през 1835 г., използва славянската граматика на украинския полемист Мелетий Смотрицки от 1619 година (Терзийска 1988: 233). Българско-руските и българско-украинските връзки са основен фактор при подготовката на български научни, просветни и църковни кадри. Благодарение на тези високообразовани кадри започва изграждането на новото българско училище, снабдяването му с учебници и други помагала и въвеждане на класно-урочната система. В този период започват преводите на български език на произведения от руската и украинската класическа литература, както и на творби от западноевропейската литература (по руските им преводи). От своя страна тези преводи спомагат за формирането на типа съвременен български писател и за утвърждаването на основните жанрове в художествената литература (Симеонов 2004).

Личността и творчеството на Тарас Шевченко имат голямо значение за общественото и литературно развитие на българите. Редица наши възрожденски поети и писатели са повлияни от неговото поетично майсторство, а преводите на творби му намират

широк отзвук сред интелигенцията още през средата на 70-те години на XIX век. От тези години датират и първите публикувани преводи на Шевченко на български език. Съгласно проучванията на редица изследователи отделни българи се запознават с творчество на украинския поет и по-рано. В годината, в която Т. Шевченко е арестуван и заточен (1847), в Киев учат около петдесет души българи (Русакиев 1964: 53). Този факт дава основание да се смята, че най-вероятно те са се запознали с неговите ранни произведения още тогава. А когато се завръщат в родината си, най-често ставайки учители, те четат на своите ученици стиховете на Тарас Шевченко в оригинал или на руски език.

Влиянието на Шевченко върху българските възрожденски писатели е толкова значимо, че често е предмет на изследвания още от началото на XX век. Като първи изследователи трябва да споменем имената на Силиян Чилингиров, който публикува „Шевченко на български“ през 1911 г., това на Л. Ихчиев, който пише статията „Влиянието на Шевченковата поезия върху творчеството на Райко Жинзифов“ през 1912 г., на д-р Иван Шишманов, учен славист, преподавател в Софийския университет, който публикува статията „Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди Освобождението“ през 1914 година и много други български учени и просветни дейци.

От украинска страна темата за влиянието на Тарас Шевченко върху българските възрожденски поети също е изследвана в трудовете на Дмитро Шелудко „Впливи Шевченка на Любена Каравелова“ през 1928, от Евген Кирилюк „Шевченко і болгарська література“ през 1958, Олга Шпильова „Т.Г.Шевченко і болгарська література“ 1963 и други.

Първият преводач на Тарас Шевченко на български език е писателят Райко Жинзифов. Още докато следва в Москва през 1863 г. той издава книгата „Новобългарска сбирка“, която съдържа негови авторски стихотворения и превода на 6 творби на Т. Шевченко. Райко Жинзифов оформя специален раздел, озаглавен „Гусляр Тараса Шевченка“. В него превежда стихотворенията „Топола“, „Дума–Тече вода в синьото море“, „Дума-Ветре буйни, ветре буйни“, „Дума-Защо са ми черни вежди?“, „Удавена“, „Катерина“. В предговора към този раздел той накратко разказва за живота и личността на украинския поет. За превода на стиховете самият Жинзифов отбелязва, че е превеждал от „малоруски“, а за качеството му споделя, че „за ползата или вредата на нашия превод нека да съдят сами читателите“ (Жинзифов 1863: 132). Критиците на неговите преводи са многобройни и почти всички са единодушни, че неговите преводи, направени преди толкова много време, когато българският език е в началото на своето ново развитие, не отговарят на качествата на добрия превод. Дори повече – според изследователката Лидия Терзийска те се характеризират с буквализъм и

примитивизъм (Терзийска 2002: 105). Българският писател и съвременник на Райко Жинзифов – Любен Каравелов е един от най-острите критици на преводите на Жинзифов. Той го обвинява, че „не е успял да предаде в дълбочина духа на Шевченковото поетично слово“ (Терзийска 2008: 105). Критиката на Каравелов е логично обоснована, още повече, че самият той е преводач на Шевченко. По-точно той е вторият му преводач у нас. Омагьосан от силата на поетичното му слово, Каравелов превежда и публикува във в. „Свобода“ произведенията „Учете се, братя мои...“, „Есен“, „Родила е мене мама“, „Иван Хус или Еретик“, „Братство“ в периода от 1869 до 1871 година. Както сочат изследванията на българските учени, най-вероятно освен оригинала на Шевченковите стихове, Каравелов е използвал и превода им на руски език. Преводите му обаче в много по-висока степен предават идеите и внушението на Шевченковите стихове. Каравелов се чувства емоционално ангажиран с качеството на превода, още повече когато се отнася до Шевченко. В една своя статия той споделя, че „ в историята на литературата има правило, че да превежда човек някое съчинение, то трябва най-напред да го проникне, трябва да го изучи и премели в главата си, но даже и това правило не може да се отнесе към Шевченка. (...) а да го разбереш, трябва изпърво да го преживееш и да претрадиш това, щото е преживял, претрадал Шевченко. С една дума да кажем, трябва всякоя Шевченкова песен да бъде история на една част от твоя живот, трябва да порастеш колкото Шевченко...“ (Каравелов 1965: 32-33).

Третият преводач по хронологичен ред на Тарас Шевченко на български език е известният поет, общественик и революционер Петко Рачов Славейков. Първата руска книга, с която се запознава той, е известната „Пълна руска христоматия“ от А. Галахов, която до Освобождението се ползва с голяма популярност в България. Книгата му е подарена през 1849 г. от Никола Михайловски. От христоматията Петко Славейков превежда на български език поместения откъс от „Мъртви души“ на Н.В. Гогол. Освен това превежда творби и на Тарас Шевченко: „Минають дні, минають ночі...“, „Сирота дівчина“, „Кобзар“ (откъс от стихотворението „Перебендя“), част от стихотворението „Думи мої, думи мої...“ и част от поемата „Тополя“. Оpozнаването на руската и украинска поезия помагат на българския поет да усъвършенства своето поетическо майсторство.

В неговите преводи можем да наблюдаваме не толкова превеждане на български език, колкото адаптиране на оригинала и то в много по-голяма степен, отколкото у неговите предшественици Райко Жинзифов и Любен Каравелов. Разбира се, този факт може да бъде обяснен с няколко причини. Една от тях е, че той, също като предните двама преводачи, използва руския превод на Шевченковите стихове, които от своя страна са значително променени от цензурата. От друга страна Петко Славейков често „побългарява“

преводите си (съгласно термина на литературоведа Боян Пенев). „Побългарява“ преводите си не само на украинския поет, но и тези на Лермонтов, Пушкин, Крилов и др. дотолкова, че често не можем да говорим дори за превод, а за използване на мотиви или на поетична форма. Руските и украински поети са учителите на Славейков по поезия, той искрено им се възхищава и „тренира“ с техните стихове, превеждайки.

В следващите десетилетия на XIX век интересът към творчеството на Шевченко се засилва още повече и в периодичния печат започват да се появяват преводи на различни преводачи. Сред тях е редно да споменем имената на Иван Белчев („Ветре буйни, с теб морета“ „Есен, „Мисъл“), чиито превод може да бъде оценен като „вярно тълкуване на оригинала, като успешно предаване на неговото съдържание и художествени особености“ (Русакиев 1964: 262). Това на А.Д.Ихчиев (с псевдоним Диамантин), който публикува преводи на „Тече вода в синє море“, „Ой, одна я одна“, на Стоян Дринов превел „Ой гяжу я, подивлюся“ и „Заповіт“, „Думи мої, думі мої“, Минать дні, минать ночі“ и др. Във в. „Украинско-български преглед“ излизат преводите на „Мисли мои...“ и „От какво си очерняло“ от Христо Цанков-Дерижан и „Да бяхте знали, господа“ и „За мен е все едно“ от Стилиян Чилингиров.

През 1914 година по случай 100-годишнината от рождението на Шевченко в България се издава специален брой на списание „Венец“ и малка книжка „Спомен за Тараса Григориевича Шевченка“, която съдържа статиите на Ст. Станимиров „Биографски данни за Т.Г.Шевченко“ и на д-р Иван Шишманов „Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди Освобождението“. По повод тази годишнина се организира „Шевченковско утро“ в Софийския университет, а Стилиян Чилингиров превежда и публикува стихотворението „Завет“ във в. „Свободно мнение“. За този превод вече може да се каже, че отговаря на изискванията за добър превод. Според Л. Терзийска „особено достойнство на превода е не само постигнатата ритмичност на оригинала, но и изчерпателността на изказа, което го доближава до внушението на първообраза“ (Терзийска 2008: 107). Странно е, че в споменатото списание „Венец“ също се появява друг превод на „Заповіт“ с неизвестен преводач, но и до ден-днешен няма предположения кой е той.

Интересен факт е, че същата година се поставя и драматизираната от А. Тагобични поема „Наймичка“ („Ратайкия“). Пиесата е оставена в Софийския свободен театър и само за един сезон (1919-1920) е играна почти 30 пъти. За българската публика А. Тагобични някак си се заличава като автор на драматизацията и в България пиесата се приема като пряко принадлежаща на перото на Тарас Шевченко. Пиесата е отпечатана като „Майка ратайкия. Наймичка“ и е посочен автор Тарас Шевченко през 1914 година в гр. Свищов (61

стр.)

Както се вижда от изложената дотук информация, интересът към творчеството на Шевченко и нуждата от по-качествени и нови преводи се проявява изключително силно през 20-те години на XX век. Следва десетилетие на затишие, в което почти не се появяват преводи. Шевченко не е изцяло преведен на български и много от преводите не се отличават със съвършенство на превода.

През периода 1918-1938 г. в Украйна се издава много литература на български език. Книгите основно са печатани в Москва, Киев, Харков, където към съответните издателства е имало български секции. За този период излизат повече от 1150 заглавия. Едно от тях е „Избрани произведения“ на Тарас Шевченко в превод на български език от Крум Кюлявков (общо 36 произведения и повестта „Художник“).

Нов тласък на преводите и изследванията върху Шевченковото творчество в България сякаш дава отбелязването на 125-годишнина на Шевченко през 1939. В тази връзка излизат специален „Лист за Шевченко“, два нови превода на „Завет“, издаден е специален вестник „Тарас Шевченко“, в който са публикувани статии и изследвания върху творчеството на украинския поет. Следват години на нови и значително по-качествени преводи на произведенията на Шевченко. През 1946 година излиза сборникът „Славянски поети“, в който са включени преводите на Людмил Стоянов, Богомил Райнов, Бленика и др.

От голямо значение в преводната традиция на Шевченко в България е личността на преводача Димитър Методиев, който превежда стиховете в най-пълното издание на Шевченко на български „Избрани произведения (1956). Той пише и предговор към книгата. Три години по-късно се появява сборникът „Украинска класическа поезия“ (1959) отново с негови преводи. През 1960 година излиза изданието „Избрани произведения в два тома“, което включва 10 поеми и произведения на Шевченко в превод на Димитър Методиев.

Безспорно преводачът Димитър Методиев постига най-високите върхове в изкуството на превода на поезия – той запазва ритмиката на Шевченковия стих, лексикалното богатство, народната символика и смисъла на оригинала (Терзийска 2004: 112). Като че ли следващите поколения преводачи са обезкуражени от това и не правят опити за нови преводи на Шевченко.

Както се вижда от направения преглед дотук, преводът на Шевченко на български език е имал дълъг и доста неравен път. Творчеството и личността на украинския творец е обект на подражание, възхищение, адаптация, добри и не толкова добри преводи, вече повече от 150 години. Дълъг период през който вълнува българския читател и преводач.

Да се надяваме, че в бъдеще преводачите отново ще се заемат с предизвикателството да предадат думите му на български език.

Литература:

Жинзифов 1863: Жинзифов, Р. Новобългарска сбирка. Москва. 1863. с. 188.

Каравелов 1965: Каравелов, Л. Събрани съчинения. Т. 2, С., Български писател, 1965. с.

464

Кирилук 1958: Кирилук, С. Шевченко і болгарська література – В: Вітчизна. 1958. №3. с. 171-178.

Климчук 1987: Климчук, В. Шевченко і Ботев: літературна паралель – В: Радянське літературознавство. 1987. № 3. с. 16–23.

Москаленко 1987: Москаленко, В. Українсько-болгарські літературні та наукові зв'язки кінця XIX–початку XX ст. Академія наук Української РСР; Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. К.:Накова думка, 1987. с. 216.

Москаленко 1988: Москаленко, В. З літопису єднання: (українська література в Болгарії у 1985–1988 рр.) – В: Літературна панорама. 1988. К. Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1988. с.159-162.

Русакієв 1968: Русакієв, С. Тарас Шевченко і болгарська література. К.:Наукова думка, 1968. с. 336.

Симеонов 2004: Симеонов, Ив. Българо-українските научни и литературни връзки през Възраждането. – В: сп. „Европа“, бр. 2, година XI, 2004, с. 19.

Терзийска 1988: Терзийска, Л. Проблеми на рецепцията на украинската литература в България през периода до първата световна война. – В: Славянските литератури в България. Проблеми на рецепцията, С. УИ Св. Климент Охридски, 1988. с. 232-257.

Терзийска 2002: Терзийска, Л. Тарас Шевченко – В: Преводна рецепция на европейските литератури в България. Славянски литератури. Том 4, София: 2002. с.104-114.

Шпильова 1963: Шпильова, О. Т. Г. Шевченко і болгарська література. К. Держлітвидав України, 1963. с. 188.

Информация за автора:

Райна Камберова е преподавател по украински език в Софийския университет „Свети Климент Охридски“.

E-mail: rkamberova@aby.bg